

Юлія Невмита

ЗМІНИ В ПІДХОДАХ ДО ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ЧЕРКАЩИНИ В 50-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

На основі архівних та опублікованих джерел досліджуються деякі аспекти зміни висхідних засад добору сільськогосподарської номенклатури Черкащини у 1950-х рр. Зроблена спроба визначити позитивні та негативні наслідки цих процесів для сільського господарства області у досліджуваний період.

Ключові слова: керівна ланка, освітній рівень керівників, реорганізація сільськогосподарської номенклатури, реформи управління, перетворення на селі, сільськогосподарське виробництво.

На основании архивных и опубликованных источников исследуются некоторые аспекты изменений восходящих методов подбора сельскохозяйственной номенклатуры Черкащины в 1950-х гг. Сделана попытка определить позитивные и негативные последствия этих процессов для сельского хозяйства области в исследуемый период.

Ключевые слова: руководящее звено, образовательный уровень руководителей, реорганизация сельскохозяйственной номенклатуры, реформы управления, преобразования на селе, сельскохозяйственное производство.

On the basis of the archive and published sources some aspects of changes of the primary points of the selection of the agricultural nomenclature of Cherkassy region in the 1950s are experimented. The attempt to mark positive and negative results of these processes for the agriculture of the region in the experimented period is made.

Key words: the leading link, the educational level of the leaders, the reorganization of the agricultural nomenclature, the reforms of leadership, the reforms in the village, the agricultural production.

На сьогодні реалізація принципово нової аграрної політики стала невід'ємною складовою частиною співпраці всіх гілок влади незалежної України, а питання докорінного реформування сільського господарства та утвердження на землі справжнього господаря – селянина, набуло надзвичайно важливого значення. Належна організація цього складного процесу торкається всіх сторін життя селянства: економічної, суспільно-політичної, соціальної, духовної, морально-етичної.

З огляду на це, вельми корисним буде вивчення ряду аспектів історичного досвіду ведення сільського господарства та керівництва цією галуззю. Це може допомогти уникнути деяких небажаних наслідків та застереже від повторення помилок і прорахунків. Наукове осмислення цього процесу є важливим, як у теоретичному, так і в практично-прикладному плані, особливо в контексті соціально-економічної ситуації на селі, коли відмирають старі й створюються нові форми власності [13, с. 3].

В цьому контексті постійний інтерес у дослідників викликає доба відлиги. Адже, "хрущовське десятиліття" – це період оновлення всіх сфер життя суспільства, що ввібрав у себе колосальний реформаторський багаж. Саме тоді було здійснено й чимало спроб реформувати керівну ланку сільського господарства: як невдалих, так і доволі перспективних, як показала подальша практика.

Вивченню різних аспектів цієї проблеми в тій, чи іншій мірі торкалися такі дослідники, як В. Баран [1], Л. Беренштейн [2], М. Бушин [3], Л. Ковпак [8], С. Кульчицький [10], В. Литвин [11], І. Лубко [12], О. Нікілев [13], І. Романюк [14], В. Тимцуник [15], С. Шамара [22] та ряд інших вчених. Проте в цілому вказана проблема ще не отримала належного висвітлення у працях вітчизняних істориків, а тому і потребує вивчення цілого ряду важливих її аспектів. Серед них доволі цікавим є перебіг процесів реформування керівної ланки працівників сільського господарства на регіональному рівні, зокрема в зоні Лісостепу, для якої характерною є багатопрофільність аграрної економіки. Типовою в цьому плані є Черкаська область. Це наймолодша область в УРСР, яка була утворена лише 7 січня 1954 р. Впродовж досліджуваного періоду Черкащина досягала високих виробничих показників у сільському господарстві. Свідченням цьому є те, що 26 лютого 1958 р. Черкаську область за успіхи в сільському господарстві було нагороджено найвищою на той час державною відзнакою – орденом Леніна [4, с. 24].

Виходячи з цього, автор ставить перед собою мету дослідити деякі особливості добору та розстановки суб'єктів сільськогосподарської номенклатури Черкащини у 50-х роках ХХ ст. і визначити позитивні та негативні наслідки цього для сільського господарства області у вказаний період.

Вже в перші постсталінські роки нове радянське керівництво на чолі з М. Хрущовим розпочало цілу низку перетворень. Серед проблем, що існували на той час, воно виділило головну – подолання перманентної продовольчої кризи, яка десятиліттями важким тягарем тяжіла над всім радянським суспільством. Для реалізації цього завдання, поряд з іншим, необхідно було внести серйозні зміни і у механізм управління сільським господарством, оскільки негативні явища в цій сфері відігравали виразно негативний вплив на його функціонування.

Слід зазначити, що серед кабінетних творінь урядовців та високопоставлених господарників, які змушені були повернутися лицем до проблем села і намагались тепер провести комплекс позитивних реформ, було чимало актуальних і розумних рішень, які реально сприяли розвитку сільського господарства України, поліпшенню соціально-економічного становища селянства.

Реформування сільського господарства проходило в складних умовах, адже українське село в перший постсталінський період залишалось відсталим, фактично все ще напівзруйнованим. Селянство, яке складало 64% населення України, незважаючи на пропагандистську риторику та гучні гасла про турботу держави за долю радянських людей, дійшло до межі крайнього зубожіння і тривалий час фактично залишалось сам на сам зі своїми проблемами. Колгоспи становили найслабшу ланку економіки України, адже матеріально-фінансова підтримка їм від держави була не те, що мізерною, а навпаки, від'ємною. Більш того, через економічно необґрунтовані плани, що доводилися “згори”, більшість господарств мали перманентні борги, і лише одиниці одержували дозвіл на їх списання. Фактично радянська держава була єдиним розпорядником сільськогосподарського виробництва. При цьому вона не просто не рахувалась із селянином-колгоспником, а часто й взагалі ігнорувала його навіть найперші життєві інтереси.

Для подолання такого стану справ нове вище партійно-державне керівництво країни ініціювало ряд реформ на селі. Так, спочатку Г. Маленков, а дещо пізніше М. Хрущов у доповіді на вереснево-

му (1953 р.) пленумі ЦК КПРС засудив негативну практику надсилання безмежної кількості директив і бездумних розпоряджень, роздування управлінського апарату, а головне, бездушного визискувально-бюрократичного підходу до вирішення селянських проблем [17]. Він дав критичну оцінку стану сільського господарства та зробив доволі змістовний аналіз об'єктивних і суб'єктивних причин його занепаду.

Рішення вересневого пленуму викликали жвавий суспільний інтерес. Вже невдовзі вони відіграли велику роль для розвитку сільського господарства України та з часом допомогли подолати цілий ряд складних соціально-економічних проблем села.

Визначені шляхи підйому сільського господарства знайшли відображення і у рішеннях, у яких йшлося про зміни у доборі керівної ланки організаторів сільськогосподарського виробництва. Це ще раз продемонструвало значимість управлінської номенклатури у справі піднесення галузі.

Цікавим у цьому плані є вислів голови артільі М. Супруна у розмові з колгоспниками села Змагайлівки Черкаського району на Київщині (нині Черкаська область), який відзначив, що кадрові аспекти постанови відкрили перед трудівниками сільського господарства нові можливості руху вперед. Голова артільі ім. Сталіна Ємільчинського району Житомирської області О. Волощук також вказував на те, що потребу таких заходів у кадровій сфері ми відчуваємо на кожному кроці. Ці ж тези підтримав і С. Григорашук – голова передової на Буковині артільі ім. Мічуріна Кіцманського району, який зазначив, що здійснення схвалених партією заходів щодо кадрової політики, викличе новий, всебічний розквіт колгоспного виробництва, допоможе підняти відстаючих до рівня передових, створить в країні достаток продуктів сільського господарства [6, с. 1].

На підтримку рішень вересневого (1953 р.) пленуму ЦК КПРС долучалися чисельні представники всіх ланок господарських керівників. Так, бригадир городньої бригади колгоспу ім. Маленкова Києво-Святошинського району Київської області М. Рибченко говорив: "Пленум вирішив навести в сільському господарстві належний порядок і намітив такі заходи, які дадуть можливість за 2-3 роки домогтися достатку продуктів" [18].

Така активність господарських керівників була обумовлена, зокрема й тим, що М. Хрущов та його оточення велику увагу при-

діляли реорганізації номенклатури всіх рівнів. Із досвіду роботи вони добре розуміли, що належне забезпечення сільського господарства керівними кадрами було одним із найважливіших завдань подальшого соціально-економічного розвитку українського села. Більш того, воно потребувало негайного вирішення, оскільки, розвитку економіки колгоспів та радгоспів відповідала дуже помітно невідповідність багатьох керівників господарств займаним посадам. Так, наприклад, як зазначалось у рішенні бюро райкому КПУ в колгоспі ім. Б. Хмельницького Шумського району Тернопільської області його голова І. Рудий “економіку не вивчав, рідко бував на фермах, бригадах, не реагував на зауваження правління колгоспу” [19, арк. 10-11]. Відповідно і рівень його господарювання був дуже низьким. Тому цілком очевидним є те, що одним з найважливіших факторів організаційно-господарського зміцнення колгоспів стало поліпшення якісного складу їх керівних кадрів і спеціалістів.

Слід відзначити, що у вказану добу Компартія України особливу увагу приділяла добору досвідчених кадрів на посади голів колгоспів. Саме від цієї керівної ланки, від досконалого знання ними своєї справи, від організаторських здібностей і умінь, значною мірою залежав успіх господарсько-економічного розвитку колгоспів.

Поліпшення якісного складу голів колгоспів відбувалось різними шляхами: шляхом їх перепідготовки на курсах при сільгоспінститутах, у спеціальних школах, а також шляхом відрядження на ці посади спеціалістів сільського господарства, із числа районних і обласних партійних та радянських працівників відповідного профілю. Завдяки цьому наприкінці 1958 р. вже близько 60% голів колгоспів України мали вищу і середню освіту, тоді як на початку 1950-х років переважна більшість їх ще мала незакінчену середню і початкову освіту. Спеціальна освіта і набутий досвід роботи допомогли в наступні роки багатьом керівникам колгоспів стати ефективними організаторами сільськогосподарського виробництва. За видатні успіхи в справі одержання високих і сталих врожаїв, значне збільшення виробництва продуктів тваринництва, широке впровадження досягнень науки і передового досвіду та вмиле керівництво колгоспами Президія Верховної Ради СРСР у лютому 1958 р. 62 головам колгоспів України присвоїла звання Героя Соціалістичної Праці [7, с. 417-418].

Варто також зазначити, що в Україні за період із 1953 по 1958 р. було проведено значну роботу із забезпечення колгоспів кадрами висококваліфікованих агрономів, зоотехніків, ветлікарів, інженерно-технічних працівників. Загалом наприкінці 1958 р. в колгоспах і радгоспах України працювало вже 58 тис. висококваліфікованих спеціалістів сільського господарства, або у 5-6 разів більше, ніж на початку 1950-х рр.. [7, с. 419].

В цьому контексті цікаво предметно прослідкувати цей процес на прикладі Черкащини, де були зроблені доволі цікаві спроби реформувати управлінську ланку колгоспного рівня. Лише в 1955 р. у колгоспи та МТС області з управлінських структур було направлено понад 100 інженерів і техніків та близько 5,5 тисяч механізаторів. Досвідченими кадрами була зміцнена й середня ланка (бригадири рілльничих і тракторних бригад, завідувачі фермами) керівників колгоспного виробництва [4, с. 26].

З метою підвищення кваліфікації керівників нижчого рівня у 1959 р. в колгоспі "Дніпро" села Леськи Черкаського району почала працювати дворічна школа механізаторів, яку очолив досвідчений агроном І.П. Клименко, який у майбутньому став успішним керівником цього передового господарства і очолював його на протязі 25 років. На кінець 1959 р. школи механізаторів почали працювати вже в усіх колгоспах Черкаської області [4, с. 26]. В результаті цього кадри сільськогосподарського виробництва Черкащини значно поповнилися кваліфікованими механізаторами, в подальшому багато хто, з їх числа, очолював різні виробничі підрозділи своїх господарств.

Зміцнивши свої позиції у найвищих ешелонах влади, окрилений успіхом рішень вересневого пленуму ЦК КПРС, М. Хрущов у боротьбі за владу не гаяв часу. Він негайно почав шукати нові ефективні шляхи подолання продовольчої кризи, а звідси й утвердження себе, як одноосібного лідера партії і держави. З усією притаманною йому енергією, він взявся за програму освоєння цілинних та перелогових земель. І не прогадав у цьому. Цілинна епопея змогла не лише декілька років поспіль тримати всіх громадян країни в позитивному ідеологічному піднесенні, але, що найголовніше, швидко і ефективно ліквідувати продовольчі труднощі, викликавши цим самим щире суспільну консолідацію.

Як Україна в цілому, так і Черкаська область зокрема, брала активну участь у реалізації цілинної програми. Першим кроком на

цьому шляху стало забезпечення цілини кваліфікованими кадрами керівників сільського господарства. Право прийняти участь в освоєнні цілини отримали далеко не всі бажанчі, адже відбувся ретельний добір кандидатів. Слід підкреслити, що М. Хрущов дуже прискіпливо ставився до добору керівних кадрів цілинників обґрунтовано вважаючи, що на цілині повинні працювати досвідчені керівники, які до того ж крім високого професіоналізму мали б і добрі людські якості

На початок 1955 р. для роботи в цілинних радгоспах з України було направлено 60 директорів радгоспів, 60 головних агрономів, 55 головних інженерів, 50 інженерів і техніків-будівельників та 25 головних бухгалтерів, всього 250 чоловік [20].

Щодо Черкащини, то спеціалісти постановою обкому КПУ та Черкаського облвиконкому від 16.02.55 р. всім районам ставилось завдання до 25 лютого направити для роботи в Казахську РСР 1050 досвідчених організаторів сільського господарства, інженерно-технічних працівників і службовців [16, с. 47-48]. До того ж з Уманського сільськогосподарського інституту в 1955 р. було направлено на цілину 220 кращих випускників, а через рік планувалось відрядити ще 60 випускників [21, арк. 32].

Представники Черкащини не раз демонстрували зразки високого професіоналізму на цілині. Яскравим прикладом цього є свідчення П. Звягіна – директора цілинного радгоспу “Черкаський” Північно-Казахської області на адресу Черкаського обкому Компартії України та Черкаського облвиконкому: “Багато посланців з Черкаської області своєю працею і дисципліною показують приклад в роботі. Наприклад, трактористи В. Смілянець та С. Качур, які щоденно виконують норми на 140%; водій В. Бразалій – на 200%; бригада тролі черкашан (бригадир Науменко) при відмінній чіткості робіт – на 200%” [5, арк. 1].

Загалом же, як стверджує С. Кульчицький, впродовж 1954-1956 рр. на постійну роботу в Казахстан з України виїхало понад 80 тис. механізаторів і спеціалістів [10, с. 13]. Зрозуміло, що в більшості своїй це були молоді, проте досвідчені фахівці.

Однак, крім позитивних результатів, відрядження на освоєння цілинних земель значної кількості кращих спеціалістів мало й негативні наслідки. Адже масовий відтік молодих та досвідчених кадрів з України, і Черкаської області зокрема, привів до відчутного кадрового голоду на місцях. Для його ліквідації у подальші роки в

УРСР було здійснено цілий ряд кроків, спрямованих на краще забезпечення колгоспів та радгоспів кваліфікованими керівниками. Розповсюдженою стала практика, коли досвідчені зоотехніки, агрономи, інженери та інші спеціалісти переходили з районних та обласних структур на роботу безпосередньо в господарства. Очолюючи, як правило, відстаючі сільськогосподарські виробництва, вони не рідко добивалися значного піднесення результатів їх роботи.

Так, наприклад, ферму в артілі ім. М. Горького Смілянського району, на Черкащині, з власної ініціативи, очолила В. Поденко, яка після закінчення сільськогосподарської академії працювала в бухгалтерії колгоспу. За порівняно короткий час вона досягла значних успіхів на новій ділянці роботи [7, с. 476].

Позитивним наслідком таких кроків представників керівної ланки сільського виробництва було те, що їхній приклад ставав за взірць рядовим працівникам. Так, тракторист П. Джура з колгоспу ім. Т.Г. Шевченка Шрамківського району Черкаської області добровільно перейшов працювати на трактор, який до цього майже щодня мав простої, а свій добре налагоджений агрегат передав молодому менш досвідченому механізаторові. В результаті – обидва трактористи почали перевиконувати змінні завдання [7, с. 476].

Підсумовуючи, варто зазначити, що у другій половині 50-х рр. ХХ ст. сільське господарство України перетворилося на своєрідний "полігон" хрущовських новацій, де постійно опрацьовувалися нові підходи до організації та управління аграрним сектором економіки, в тому числі і принципи добору та розстановки керівних кадрів управлінців і спеціалістів. Подібна ситуація була характерною і для Черкащини.

Про це доволі яскраво свідчить аналіз джерельної бази, який наочно підтвердив, що господарська номенклатура Черкаської області у досліджуваній період суттєво змінила, в кращий бік, свій якісний і кількісний склад. Зокрема, значно зріс її освітній рівень.

Спеціальна освіта і набутий досвід роботи допомогли багатьом керівникам колгоспів та радгоспів Черкащини стати ефективними організаторами сільськогосподарського виробництва. Про це, зокрема, свідчать і значні досягнення аграрного комплексу Черкаської області, яка в 1960-ті рр. стала не лише однією з головних житниць, але і визнаним центром прогресивних технологій, без затрат ручної праці, – центром вирощування цукрової сировини. Складаючи 2% від загальної кількості населення України, Черкащина

давала понад 3% її сільськогосподарської продукції [4, с. 27]. Певний позитивний вплив на це мала і доволі прагматична кадрова політика хрущовського періоду, стрижнем якої було формування управлінської номенклатури сільського господарства, виходячи насамперед із ділових, а не політичних характеристик претендента на керівну посаду.

Джерела та література:

1. Баран В.К. Україна після Сталіна : Нарис історії 1953-1985 рр. / В.К. Баран. – Львів : Свобода, 1992. – 124 с.
2. Беренштейн Л.Ю. Аграрні проблеми у діяльності М.С. Хрущова / Л.Ю. Беренштейн. // Матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М.С. Хрущова. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1995. – С. 79-87.
3. Бушин Н.И. Социально-культурное развитие села на современном этапе : (На материалах УССР) / Н.И. Бушин. – К. : Вища школа, 1987. – 248 с.
4. Бушин М.І. Черкаський край в особах. 1941-2001. Керівники обласних організацій, закладів та установ / М.І. Бушин, Є.П. Єрмілов. – Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2005. – 506 с.
5. Державний архів Черкаської області (Держархів Черкаської обл.), ф. Р – 2561, оп. 1, спр. 116, арк 1.
6. Думи українських хліборобів. // Радянська Україна, 1953. – № 220. – 17 вересня. – С. 1.
7. Історія селянства Української РСР. В 2-х т. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1967. – С. 477.
8. Ковпак Л.В. Найближча історія : Україна 1945-2000 рр. / Л.В. Ковпак. – К. : Наш час, 2007. – 248 с. : іл.
9. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971. Видання 8-е, доповн. і виправл. – Т. 7 (1955-1959). – К. : Політвидав України, 1981. – 534 с.
10. Кульчицький С.В. Спроби реформ (1956-1964) / С.В. Кульчицький. // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 120-129.
11. Литвин В.М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956-1965) / В.М. Литвин. – К. : Лі-Терра, 2004. – 272 с.
12. Лубко І.М. Спроби організаційно-економічного подолання кризи колгоспного виробництва в середині 50-х – на початку 60-х рр. / І.М. Лубко. // Український селянин : зб. наук. пр. – Черкаси, 2002. – Вип. 5. – С. 116-119.
13. Нікілев О.Ф. Виробнича інтелігенція українського села: творення соціальної верстви (середина 40-х – середина 60-х рр. ХХ ст.) / О.Ф. Нікілев. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – 208 с.

14. Романюк І.М. Трансформація колгоспів України у другій половині 50-60-х рр. ХХ ст. / І.М. Романюк. // Український селянин : збірник наукових праць. – Черкаси, 2003. – Вип. 7. – С. 161-162.

15. Тимцуник В.І. Реформування системи влади та державного управління в Україні (1953-1964 рр.) / В.І. Тимцуник. – К. : НАДУ, 2003. – 400 с.

16. Фиников В.Ф. Украинский народ – целинным землям Казахстана / В.Ф. Фиников. – К. : Политиздат Украины, 1975. – 152 с.

17. Хрущов Н.С. О мерах дальнейшего развития сельского хозяйства СССР / Н.С. Хрущов. // Доклад на Пленуме ЦК КПСС 3 сентября 1953. – М. : Политиздат, 1953. – С. 62-63.

18. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 24, спр. 2807, 458 арк.

19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 80, спр. 1232, 393 арк.

20. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 80, спр. 1196, 36 арк.

21. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 80, спр. 1249, 217 арк.

22. Шамара С.О. Проблеми розвитку сільського господарства Черкаської області в 1954-1965 рр. / С.О. Шамара // Український селянин : зб. наук. пр. – Черкаси, 2005. – Вип. 9. – С. 244-247.